

# KLERIKALIZMUS VAGY ÖNVÉDELEM? A SZEGEDI KATOLIKUS KÖR POLITIKAI KÜZDELMEI 1911–1914

## CLERICALISM OR SELF-DEFENSE? THE POLITICAL STRUGGLES OF THE CATHOLIC CIRCLE OF SZEGED 1911– 1914

Vágfalvi Zoltán Csaba

PhD hallgató

### ÖSSZEFOGLALÁS

A 19. század második felében Európa jelentős részén változás állt be egyfelől az egyházak és az állam, másfelől az egyházak és a társadalom viszonyában. Magyarországon az 1894-1895-ös egyházpolitikai törvények nyomán a római katolikus egyház részben a hagyományait, történelmi jelentőségét kiemelve, részben megújulást hirdetve igyekezett védeni, erősíteni pozícióit. Fontos jelenség volt a klérus és a hívek közötti kapcsolatok erősítése vallásos társadalmi szervezetek sokaságának alapításával. E társulások idővel az egyház politikai, közéleti céljainak megvalósítását is szolgálták. Az 1908-ban alapított Szegedi Katolikus Kör 1911-ben és 1914-ben is erőteljes politikai küzdelmet folytatott a katolikus érdekek védelme, erősítése érdekében. E két évben Szeged I. számú országgyűlési választókerületében időközi választás zajlott. Mindkét voksolás országos jelentőségűvé vált. A közérdeklődés oka főként az volt, hogy a választási harc során felekezeti törésvonal mentén kettészakadt a Nemzeti Munkapárt szegedi csoportja, 1914-ben pedig nem sok híján ugyancsak. Az országos politikából Tisza István, Khuen-Héderváry Károly, Vázsonyi Vilmos, Eötvös Károly jelentős figurái az eseményeknek, de a főszerepet azon helyi férfiak játszották, akik a Szegedi Katolikus Kör hangadói voltak. Akik a nyilvánosság előtt a kör apolitikus jellegét hangsúlyozták a felebaráti szeretet és a felekezeti béke fontosságával együtt, miközben a kereszténység – értsd katolicizmus – védelmének eszméje mögé bújva folytattak harcot nem csak a kerület kormánypárti, zsidó jelöltjével, hanem az őt támogatókkal szemben is. 1911-ben sikerült győzelemre vinni ügyüket, 1914-ben azonban már falakba ütköztek és végső soron kudarcot vallottak.

## ABSTRACT

The second half of the 19th century saw a change in the relationship between churches and the state, on the one hand, and churches and society, on the other, in many parts of Europe. In Hungary, following the ecclesiastical legislation of 1894–1895, the Roman Catholic Church sought to protect and strengthen its position, partly by emphasizing its traditions and historical significance, partly by proclaiming renewal. An important phenomenon was the strengthening of relations between the clergy and the congregation through the proliferation of newly established religious social organizations. Over time, these associations also became a means of achieving the political and public goals of the church.

The Catholic Circle of Szeged (Szegedi Katolikus Kör), founded in 1908, continued its vigorous political struggle to protect and strengthen Catholic interests in 1911 and in 1914. In these two years, by-elections were held in the 1st district of Szeged. Both elections became of national importance. The main reason for the public interest was that the Szeged group of the National Party of Work (Nemzeti Munkapárt) was split along denominational lines during the election campaign, and almost the same happened in 1914 as well. István Tisza, Károly Khuen-Héderváry, Vilmos Vázsonyi, Károly Eötvös are significant figures from national politics taking part in the events, but the main role was played by local men who were spokesmen of the Catholic Circle of Szeged. They spoke up publicly, emphasizing the non-political nature of their circle, together with the importance of loving our neighbors and keeping the peace among denominations, while they fought against not only the pro-government Jewish candidate of the district, but also against those who supported him, hiding behind the idea of defending Christianity, that is, Catholicism. In 1911 they succeeded in winning their case, but in 1914 they reached a dead end and finally failed.

Kulcsszavak: dualizmus, politikai katolicizmus, helytörténet, időközi választások, Csanádi egyházmegye, felekezeti konfliktusok

Keywords: dualism, political Catholicism, local history, by-elections, diocese of Csanád, denominational conflicts

## 1. Felvezetés

A 19. század második felében Európa jelentős részén változás állt be egyfelől az egyházak és az állam, másfelől az egyházak és a társadalom viszonyában. Az új jelenségek a magyarországi római katoli-

kus egyház esetében is a társadalmi, politikai befolyás csökkenésével jártak. A klérus igyekezett védeni, erősíteni pozícióit. Részben úgy, hogy megújulást hirdetett, miközben ragaszkodott hagyományaihoz, értékeihez.

Magyarország Európa azon katolikus többségű államai közé tartozott, ahol a 19–20. század fordulójára látványosan kiéleződött a szembenállás a szélsőséges egyházellenességet hirdető és a katolicizmust védők, vagy annak érdekében offenzív magatartást kifejtők között.<sup>1</sup> Utóbbiakat a korabeli szóhasználat klerikálisoknak nevezte. A címben is említett klerikalizmus kifejezés ebben az összefüggésben egyértelműen politikai tartalmú. Azt a törekvést értem alatta, amikor az egyház vagy annak tisztségviselői igyekeznek növelni befolyásukat, szerepvállalásukat a politikai életben.

A klerikálisok az egyház sérelmeit próbálták úgy feltüntetni, mintha azok a teljes társadalom rendjét, hagyományait fenyegetnék. Retorikájuknak része volt, hogy amikor kereszténységet emlegettek, a katolicizmusra gondoltak. Az ellenpóluson a progresszív polgárságon kívül főként baloldali mozgalmakat találunk. A katolikus egyház érdekeinek védelmezői ezekkel kapcsolatban előszeretettel írtak, beszéltek szabadkőműves, majd az 1880-as évektől mind többször zsidó szellemről. A két pólus között ott voltak azon mérsékelt liberálisok és konzervatívok, akik aggódva figyelték a mindinkább felekezeti színezetet öltő csatározásokat. Magyarországon a dualizmus korában makroszinten a fő társadalmi és politikai törésvonalat a közjogi kérdés jelentette.<sup>2</sup> Mikroszinten azonban másfajta nézeteltérések is ejthettek mély közéleti sebeket.

Az 1890-es évek végének Magyarországon, az egyházpolitikai törvények körüli küzdelem közepette – más katolikus többségű országokhoz hasonlóan – fontos jelenség volt a klérus és a hívek közötti kapcsolatok erősítése például vallásos társadalmi, politikai szervezetek alapításával. A következő években számos, az egyházhoz kötődő, különféle célú és funkciójú egyesület jött létre országos és helyi szinten, a társadalom legkülönbözőbb rétegei számára közvetítve a katolikus szellemiséget. Hasonlóképpen volt ez más felekezeteknél is. E szervezetek működése Magyarországon alig feltárt, legtöbb esetben történetük kronologikus leírására szorítkozó. Készülő doktori értekezésemben arra vállalkozom, hogy az egyik legjelentősebb katolikus városból, Szegedről kiindulva vizsgáljam elsőként a római katolikus egyházhoz kötődő társadalmi szervezetek szerteágazó tevékenységéből a politikai szálát. Az első kérdés, mennyire tudta az egyház ezen egyesületek segítségével átvinni politikai szándékait a társadalomra.

<sup>1</sup> TOMKA Béla: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Bp. 2009. 474.

<sup>2</sup> GYÁNI Gábor – KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Bp. 2001. 116.

Másodszor, befolyásolta-e ezáltal a politikai eseményeket? Harmadszor, e szervezetek milyen mértékben hatottak szűkebb környezükre, emelték ki vagy ellenkezőleg, tompították a társadalmon belüli konfliktusokat? Végül, ezek a társulások milyen mértékben lehettek önállók, használhatták-e csupán brandként az egyházat saját céljaik megvalósításához? A kérdésekre már e munka végén is adható valamiféle, ha nem is teljes válasz. Értekezésem főként a Horthy-korszakot elemzi, e tanulmány mégis a dualista érára vonatkozik. Ennek oka, hogy a tárgyalt szervezetek nagy tömegben a századforduló környékén jöttek létre.

A szegedi egyesületek feltérképezése közben hamar felbukkant az első politikai jellegű találat. A város I. számú országgyűlési választókerületében 1911-ben és 1914-ben időközi választás zajlott. Mindkét esemény országos jelentőségűvé vált. A közérdeklődés oka az ekkor már mindenütt jelentkező felekezeti kérdés volt, valamint az, hogy a választási harc során 1911-ben – nem a közjogi kérdés mentén – kettészakadt a Nemzeti Munkapárt szegedi csoportja, 1914-ben pedig nem sok híján ugyancsak. Az országos politikából Tisza István, Khuen-Héderváry Károly, Vázsonyi Vilmos, Eötvös Károly jelentős figurái az eseményeknek, de a főszerepet azon helyi férfiak játszották, akik a Szegedi Katolikus Kör (SZKK) hangadói voltak. Akik a nyilvánosság előtt a kör apolitikus jellegét hangsúlyozták a felebaráti szeretet és a felekezeti béke fontosságával együtt, miközben a kereszténység – értsd katolicizmus – védelmének eszméje mögé bújva folytattak harcot nem csak a kerület kormánypárti, zsidó jelöltjével, hanem az őt támogatókkal szemben is. 1911-ben sikerült győzelemre vinni ügyüket, 1914-ben azonban már falakba ütköztek és végső soron kudarcot vallottak.

## 2. Alapítás politikai felhangokkal

Az SZKK-hoz hasonló körök jellegét az 1980 és 2013 között szerkesztett Magyar katolikus lexikon a következőképpen összegzi: „A katolikusok szociális összetartozását, anyagi és kulturális érdekeinek előmozdítását a politika kizárásával szolgáló társadalmi egyesület.”<sup>3</sup> Glattfelder Gyula csanádi püspök 1911-ben így fogalmazott: „A szegedi katolikus kör, mint egyáltalában minden katolikus kör, egyetlen programot vall, egy célt óhajtott elérni s ez a katolikus öntudat, önérték érvényesítése.”<sup>4</sup> A főpásztor nem jelentette ki, hogy a cél elérésének ne lehetne eszköze a politizálás. Gergely Jenő meghatározása szerint ezek az egyletek tagságuk kulturális és szórakozási igényeit is kielégítették, a „kör” elnevezés pedig maga is tág teret adott a különféle

<sup>3</sup> www.lexikon.katolikus.hu, letöltés 2021. aug. 22.

<sup>4</sup> *Délmagyarország*, 1911. június 25.

tevékenységeknek.<sup>5</sup> Gergely definíciója szintén bővebb, mint a lexikoné, és az ő véleményét támasztja alá az SZKK gyakorlati működése is, hiszen a politika kizárása nem mindig valósult meg.

A SZKK húsz évvel az első katolikus kör alapítása után, 1908-ban jött létre. A nagy időkülönbség miatt érdekes, mert Szegedet a dualizmus időszakában és 20. század első felében is gyakran nevezték Magyarország „legkatolikusabb” városának. Még ha ez az elnevezés túlzás is, kétségtelen, hogy 1910-ben a város belterületén élők 82%-a, a külterületi lakosságot is beleszámítva 88% vallotta magát római katolikusnak.<sup>6</sup> Országosan ez az arány ugyanekkor – Horvátország nélkül – 49% volt,<sup>7</sup> és más nagyvárosokkal összevetve is jelentősnek mondható. Budapesten például 59%, Pécsen 84%, Székesfehérváron 80%, Győrben 71%, Temesváron 67% mondta magát a latin szertartású katolikus egyházhoz tartozónak.<sup>8</sup> Utóbbi várost azért érdemes kiemelni, mert a korszakban ez volt a Szegedet is magában foglaló csanádi egyházmegye központja.

Az imént felsorolt városok többségében előbb hoztak létre katolikus kört, mint Szegeden. Az SZKK viszonylag késői alapítását két tényező magyarázhatja. Az egyik éppen a katolikusok magas aránya, ami miatt Szegeden kevésbé érezhették veszélyben az egyház és a katolikusok társadalmi, politikai pozícióit. A másik a városban tapasztalható felekezeti béke. Egészen a 20. század első évtizedének végéig nem volt jellemző, hogy egy személyt vagy csoportot vallása miatt támadjanak, így a katolikusokat sem érte inzultus. Az SZKK sem azért jött létre, mert konkrétan a szegedi katolikusokat bármiféle sérelem érte, hanem mert a pozícióharc és megújulás sikeréhez a minél hatékonyabb szerveződés jelentette az alapot.

Az SZKK alapítása politikai felhangok mellett ment végbe, leginkább a liberális sajtóelemzéseknek köszönhetően. E lapok a kör létrejöttét, majd az időközi választásokban játszott szerepét is azon küzdelem részeként kezelték, ami álláspontjuk szerint a liberalizmus, a progresszív gondolkodás és a klerikalizmus között zajlott. Objektívebben szemlélve kimondható, hogy valóban zajlott küzdelem a katolikus egyház pozícióit megerősíteni kívánók, valamint a polgári állam addigi vívmányainak őrzői, az állam és az egyház egyértelmű

<sup>5</sup> GERGELY J: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Bp. 1997. Elektronikus változat 84.

<sup>6</sup> *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása* 1. rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. II. Részletes kimutatások Bp. 1912. 544.

<sup>7</sup> *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása* 1. rész. I. Általános jelentés 8.

<sup>8</sup> *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása* 1. rész. I. 45–46.

szétválasztásának hívei között. Ez azonban nem egyszerűsíthető le valamiféle liberális–klerikális ellentétre, miután egyik oldal sem volt egységes, ahogyan maga az SZKK sem.

Az SZKK létrejöttének részleteit mellőzve csak két fontosabb vonást vázolok fel. Az egyik a Csernoch János csanádi püspöki kinevezése és a kör alapítása közötti egybeesés. Csernochot 1908. január 12-én nevezték ki az egyházmegye élére, felszentelése május 10-én volt.<sup>9</sup> A kör alapításáról az első hírek 1908 februárjában jelentek meg. A polgári radikális esti újság, a Szeged és Vidéke szinte napról napra beszámolt az alakulás folyamatáról, így arról is, hogy az SZKK fővédnöke Csernoch, aki áprilisban, tehát még felszentelése előtt 12.000 korona pénzadományt küldött a körnek.<sup>10</sup> Az új püspök személyére amiatt fordított különleges figyelmet a sajtó egy része, mert országgyűlési képviselője volt a Katolikus Néppártnak (KN), kinevezését pedig a párt terjeszkedési kísérleteként értelmezték, mely próbálkozásnak szerintük részét képezte a SZKK megalapítása. Ha volt is ilyen elképzelés, tartósan sikerre vinni nem sikerült, hiszen a néppárt nem tudott meghatározó politikai tényezővé válni, sőt bizonyos kérdésekben a püspöki karral is szembekerült.<sup>11</sup>

A másik politikai vonásra a Népszava elemzésében bukkanunk.<sup>12</sup> A szociáldemokrata irányultsága miatt élesen klerikalizmusellenes lap a KN két alakulóban lévő szegedi „cégeről” ír. Az egyik az SZKK, a másik pedig a „keresztény-szociális” párt, vagyis az 1907-ben létrejött Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) helyi szervezete. A Népszava figyelmen kívül hagyta, hogy az OKP-t éppen azok alapították, akik elégedetlenek voltak a KN politikájával, vagyis a szegedi keresztényszocialista szervezkedés aligha lehetett a néppárt egyik „cége”.<sup>13</sup> Azt viszont helyesen állapította meg az újság, hogy az SZKK alapítói javarészt függetlenségi körökből érkeztek. A következő évek politikai viharai nyomán aztán az SZKK hangadói a munkapárt közelében kötöttek ki.

Az SZKK első, informális gyűlését 1908. március 25-én, a hivatalos alakuló ülést június 29-én tartották, a belügyminiszter pedig

<sup>9</sup> www.lexikon.katolikus.hu, letöltés 2021. aug. 29.

<sup>10</sup> Szeged és Vidéke 1908. március 27; Szeged és Vidéke 1908. április 12.

<sup>11</sup> A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892–1918 között. Szerk. Beke Margit. Bp. 2018. 481–483.

<sup>12</sup> Népszava 1908. augusztus 6.

<sup>13</sup> Bő egy évvel később éppen a Népszava írta meg, hogy a keresztényszocialista párt szegedi szervezete megszűnt. Elnöke, Várhelyi József plébános állítólag azt mondta egy alkalommal, hogy társadalmi szerveződésnek, és nem pártnak hitte a mozgalmat, ezért vállalta el az elnökséget. (Népszava 1909. november 11.)

decemberben láttamozta az alapszabályt.<sup>14</sup> A kör alapításának egyik kezdeményezője, első elnöke, Szele Róbert tankerületi igazgató állítólag kiváló kapcsolatot ápolt Csernoch püspökkel, ennek köszönhetően került Szegedre az 1909-es katolikus nagygyűlés.<sup>15</sup> Az indulás lendületét belső válságok törték meg, melyek az alapító elnök lemondásához vezettek. Amikor 1911 májusában a lapok hírül adták Bánffy Dezsőnek, a szegedi I-es választókerület képviselőjének halálát, az SZKK élén már báró Gerliczy Ferenc deszki nagybirtokos és Jászai Géza apátplébános, a következő hetek eseményeinek kulcsszereplői álltak.

### 3. Az első választás, 1911

A szegedi I-es választókerület az 1878 és 1881 közötti rövid időszakot leszámítva mindig 67-es nézeteket valló képviselőket küldött az országgyűlésbe. A református Bánffy Dezső 1904 óta birtokolta a mandátumot.<sup>16</sup> A korábbi miniszterelnök amellett, hogy a nemzetiségek erőszakos asszimilálását támogatta, szószólója volt az általános választójognak, ellenzője az antiszemitizmusnak.<sup>17</sup> Három választást nyert a körzetben, vagyis az ott lakók, bár többségében római katolikusok voltak, rendre egy reformátust küldtek a képviselőházba. 1911-ig fel sem merült, hogy saját soraikból katolikus jelöltet állítsanak. Fontosabb volt, hogy a körzetet nagynevű, országos szinten jegyzett politikus képviselje.

Az előző évben újraválasztott Bánffy 1911. május 24-én bekövetkezett halála után három nappal az országgyűlés megadta a felhatalmazást a választási folyamat elindításához.<sup>18</sup> A kormányzó munkapárt szegedi szervezete és országos vezetése úgy gondolta, nem jelenthet problémát az új jelölt megtalálása, és a mandátum mindenképpen a párté lesz. A felső pártigazgatás a helyi szervezetre bízta a jelöltállítás, nem nevezett meg egyértelműen sem olyan országos befolyással rendelkező, sem helyi politikust, akit Bánffy helyén szeretett volna látni.<sup>19</sup> A munkapárt szegedi szervezetét két társelnök, a közelet két köztiszteletben álló prominense irányította. Az egyikük Jászai Géza apátplébános, az SZKK egyházi elnöke, másikuk Rósa Izsó ügyvéd, a

<sup>14</sup> *Budapesti Közlöny* 1908. december 10.

<sup>15</sup> *Budapesti Hírlap* 1909. március 9. A Budapesti Hírlap konzervatív, 67-es szemléletű újság volt.

<sup>16</sup> BALLABÁS Dániel – PAP József – PÁL Judit: *Az országgyűlés tagjainak archontológiája. (Képviselők és főrendek a dualizmus kori Magyarországon 2.)* Eger 2020. 165–166.

<sup>17</sup> ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Bp. 2003. 75.

<sup>18</sup> *Friss Újság* 1911. május 28.

<sup>19</sup> *Pesti Hírlap* 1911. június 13. A Pesti Hírlap mérsékelten konzervatív napilap volt.

szegedi zsidó hitközség vezetője. Látszólag tehát mi sem állt távolabb a helyi társadalmi élettől, mint a felekezetek közötti ellentétek kiélézése. A bekövetkezett események fényében ez az egyensúly talminak bizonyult. 1911-ben a szegedin kívül tizenöt időközi országgyűlési választást tartottak Magyarországon.<sup>20</sup> Ezek többségét munkapárti jelölt nyerte, sok esetben úgy, hogy ellenzéki aspiráns nem is volt. Az összesen tizenhat voksolásból három keltett jelentősebb figyelmet, de csak a szegedi a felekezeti kérdés miatt.

A szegedi munkapárt végrehajtó bizottsága május 31-én ült össze. Az itt történekről ellentmondásos beszámolók maradtak ránk. Rósa Izsó társelnök a párt néhány más vezetőjével még az ülés előtt felkereste Jászai Géza apátplébánost, a szervezet másik társelnökét, és felajánlották neki a jelöltséget. Ezt az eseménysort Rósa egyik nyilatkozatából ismerjük.<sup>21</sup> Jászai ekkor nemet mondott, akárcsak később a végrehajtó bizottság ülésén. A plébános ezután rövid beszédben Rósa jelöltsége mellett érvelt, mire a testület el is fogadta a javaslatot. Jászai táviratban értesítette a miniszterelnököt, hogy a munkapárt jelöltje Rósa Izsó.<sup>22</sup> Azt az epizódot, hogy Rósa jelölésére Jászai tett volna javaslatot, a Pesti Hírlap túlzásnak és hazugságnak nevezte, amit Rósa hívei terjesztettek a sajtóban. A lap szerint az apátplébános, akit Szeged legliberálisabb papjaként szoktak emlegetni, valóban jelen volt, de Rósa jelölése kapcsán sem igent, sem nemet nem mondott.<sup>23</sup>

Hiába tűnt azonban úgy, hogy a zsidó hitközség elnökének személyében megtalálta jelöltjét a munkapárt, hiába érkezett meg Szegedre a miniszterelnök Rósa jelöltségét üdvözlő távirata, június 1-én a SZKK ülésén borult minden. A kör néhány tagja, köztük Peidl Imre és Mayer Márton<sup>24</sup> tanárok szemrehányást tettek Jászainak, amiért a munkapárt Szegeden egy zsidót, nem pedig egy katolikust jelölt Bánffy helyére. A protestálók kilátásba helyezték, hogy Rósával szemben indulásra kéri fel Bús Jakab jezsuita páttert, a Mária-kongregációs mozgalom prefektusát.<sup>25</sup> Másnap Jászai levélben tudatta

<sup>20</sup> BALLABÁS D. – PAP J. – PÁL J.: *Az országgyűlés tagjainak archontológiája* i. m. 85–490. Az 1911-es időközi választásokat a kötetnek az 1861 és 1918 közötti képviselőház tagjait összegző táblázataiból gyűjtöttem ki.

<sup>21</sup> *Délmagyarország* 1911. június 1.

<sup>22</sup> *Az Ujság* 1911. június 3.

<sup>23</sup> *Pesti Hírlap* 1911. június 13.

<sup>24</sup> Mayer Márton 1925-ben Máriaföldyre változtatta vezetéknévét. Titkára volt a Budapesti Urak Mária Kongregációja szegedi kolóniájának, elnöke a Katolikus Népszövetség helyi szervezetének.

<sup>25</sup> *Az Ujság* 1911. június 3. A lap szerint Bús jelölését az SZKK sem gondolhatta komolyan, mert a jezsuita rend tagjai nem vállalhattak parlamenti képviselőiséget.

Rósával, hogy lemond a szegedi munkapártban betöltött társelnöki tisztéről és kilép a pártból, mert az SZKK, melynek alapítása óta ő az egyházi elnöke, nem helyeselte egy zsidó jelölését a képviselői posztra. A levél kézhezvételét követően Rósa Izsó azonnal bejelentette visszalépését arra hivatkozva, hogy nem akar felekezeti harcok előidézője lenni.<sup>26</sup> Jászai erre mégis megtartotta társelnöki tisztségét, de a választási ügyek intézésétől visszavonult. Az utóbbi hírt közlő Budapesti Hírlapnak nyilatkozott Nagy Aladár, az SZKK világi alelnöke és Jászai is. Nagy szerint „Valótlan, hogy a Katolikus Körben politikai dolgokat tárgyalnak. Ezt én meg nem engedném, mert ez a kör tagjai vallásos buzgóságának köszöni létezését”. Az apátplébános ezzel szemben megerősítette az SZKK politikai szerepvállalását: „Itt arról van szó, hogy sokan Gerliczy Ferenc bárót szerették volna jelöltül és különösen az keltett nagy idegességet, hogy ha Gerliczy báró, a katolikus kör elnöke nem lehet jelölt, miért lehetne jelölt a zsidó hitközség elnöke?”<sup>27</sup> Különös érvelés, hiszen Rósa nem egy önmagát apolitikusnak beállító szervezetnek, hanem a szegedi zsidó hitközségnek volt elnöke, ahol semmi nem tiltotta a politizálást.

Jászai az idézett cikkben felfedte a kör valódi szándékát, vagyis az SZKK világi elnökének, Gerliczy Ferencnek a jelölését. A Szegeden egyébként rendkívül népszerű deszki nagybirtokos neve már kezdetben felmerült a lehetséges jelöltek névsorában, de nem első helyen, még csak nem is hangsúlyosan. Rósa hasonlóan közismert volt és nagy tiszteletnek örvendett a városban. Az SZKK fellépése ellene immár valóban jelezte, véget ért az időszak, amikor a jelöltállításban kizárólag az érdemek számítottak, nem pedig a felekezeti hovatartozás. Ez a szemléletváltás egyúttal felszínre hozta az antiszemitizmus kérdését. Az 1910-es évekre felerősödött ez a jelenség is, bár hangsúlyossá, politikai alapvetéssé 1919 után vált. 1914-ben a katolikus egyházban és egyes politikai körökben egyelőre a zsidók „túlkapásairól”, gazdasági, értelmiségiek közötti felülreprezentáltságról beszélnek. A cél nem más, mint ennek ellensúlyozása. Esetünkben zsidó jelölt helyett katolikus aspiráns állítása egy országgyűlési képviselői helyre.

Június 3-án a Friss Ujság a főként fővárosi történéseket összegyűjtő Budapesti Tudósítóra hivatkozva azt közölte, hogy a munkapárt országgyűlési frakciójában kellemetlen meglepetést okoztak az események, tagjai helytelenítik a felekezeti okokból a párt szegedi szervezetében bekövetkezett szakadást.<sup>28</sup> A szakadás kifejezés abból a szempontból helytálló, hogy a munkapárt két helyi társelnöke került

<sup>26</sup> *Magyar Távirati Iroda* 1911. június 2. (déli kiadás); *Pesti Hírlap* 1911. június 13.

<sup>27</sup> *Budapesti Hírlap* 1911. június 3.

<sup>28</sup> *Friss Ujság* 1911. június 3.

szembe egymással úgy, hogy ezt a szembenállást egyikük sem akarta, mindkettejüket váratlanul érte. A konfliktus valójában a munkapárt és az SZKK között eszkalálódott, ám, mint korábban említettem, az SZKK alapítói között jelentős számban voltak függetlenségiek és a KN szimpatizánsai is. Ahogyan Az Ujság vezércikke frappánsan megfogalmazta: „A zsidót főleg a katolikus munkapártiak jelölték. De megszólalt a kör s kisült, hogy az emberek inkább a katolikus körnek, mint a munkapártnak a tagjai. Nem a meggyőződésük, hanem a függőségük erejénél fogva. A katolikus kör hatalmasabb, mint a munkapárt s a felekezeti elem hatékonyabb, mint a politikai.”<sup>29</sup>

A megosztottság a következő napokban még egyértelműbbé vált. Június 6-án a szegedi munkapárt kiegészített választmánya és Gerliczy tábora is gyűlést tartott. A munkapártiak ülésén Rósa Izsó összefoglalta az addig történeteket, megerősítve, hogy semmiképpen nem vállalja a jelölést. A párt országos vezetése nem hozott döntést, „országos nevű jelöltet” sem sikerült megnyerniük, így figyelmük a helyi kiválóságok felé fordult. Megkeresték például Fabinyi Ferencet, aki egy ideig a szegedi ítélőtábla elnöke volt, de ekkor már nem a városban élt. Ő arra jutott, hogy személye nem elegendő a munkapárton belüli szakadás megszüntetéséhez. A gyűlés ragaszkodott Rósa jelöléséhez és úgy határozott, hogy a zsidó hitközségi elnök másnap utazzon Budapestre, tárgyaljon a munkapárt országos vezetésével.<sup>30</sup>

A Gerliczyt támogatók összejövetele a jelölt melletti határozott kiálláson túl a magyarázkodásról szólt. A függetlenségi kötődésű Pálffy Dániel szegedi nagyiparos, az intéző bizottság elnöke sietett leszögezni: „Sem vallás ellen, sem a társadalmi rend megbontására abszolúte semmi célunk nincs és Szeged hagyományos, belső, évtizedes békéjét soha, még csak egy pillanatra sem akartuk megbolygatni. [...] mi mindenre gondoltunk a jelölésénél, csak arra nem, hogy Gerliczy Ferenc báró a szegedi katolikus kör elnöke. Nem vallás ellen való izgatás, ha véletlenül az ő személyével van összeforrva a katolikus kör elnöksége.”<sup>31</sup> Azt, hogy a Gerliczyt jelölő bizottság miért jött létre egyáltalán a választópolgárok megkérdezése nélkül, azzal magyarázta, hogy a munkapárt „titokban” jelölte Fabinyit, akinek alig van szegedi kötődése, így nem kielégítő jelölt. Pálffy meg sem említette Rósa nevét, megkerülve a tény, hogy Gerliczyt Rósa, és

<sup>29</sup> *Az Ujság* 1911. június 3.

<sup>30</sup> *Délmagyarország* 1911. június 7; *Szegedi Napló* 1911. június 7. Az 1910-ben alapított, liberális, a radikálisabb polgársággal is szimpatizáló, de kormányzati szubvencióban is részesülő Délmagyarország nem titkoltan Rósa jelöltségében bízott, nem egyszer élesen kritizálva a Gerliczy köré tömörülőket. Az inkább függetlenségi szemléletű *Szegedi Napló* önmagát politikailag közép-re pozícionálta.

<sup>31</sup> *Délmagyarország* 1911. június 7.

nem Fabinyi ellenében emelték jelöltté. Gerliczy, miután elfogadta a jelöltséget, visszautasította az antiszemitizmus vádját és liberálisnak vallotta magát, hozzátéve: a munkapárt az első politikai szervezet, amibe – Tisza István hatására – belépett.<sup>32</sup>

Itt érdemes néhány mondatban kitérni Gerliczy Ferenc személyére. Deszken, Klárafalván és Kiszomboron voltak uradalmai. A gazdálkodás mellett folyamatosan részt vett a közéletben, több gazdasági, mezőgazdasági jellegű országos és helyi egyesületben vállalt szerepet, báróként tagja volt a felsőháznak.<sup>33</sup> Politikai nézeteit tekintve valóban szabadelvű, majd munkapárti kötődést mutatott.<sup>34</sup> Veje volt Fejérváry Géza miniszterelnöknek, ami ugyancsak az említett politikai körhöz kötötte. Az egyház megerősítésében játszott szerepe is jelentős. 1900-ban a Nagyvárad Katolikus Kör világi elnöke, a Magyarországi Katolikus Körök Országos Szövetségének alelnöke volt.<sup>35</sup> Ez utóbbiak kapcsán érthető, hogy fontos szerepet vállalt a Szegedi Katolikus Körben és a városi közélet más területein, majd a helyi politikában. A korszak szegedi politikai életében arisztokraták rajta kívül nem vettek részt.<sup>36</sup>

1911. június 7-én Rósa Izsó és Gerliczy Ferenc is Budapestre utazott. Rósát Jeszenszky Sándor miniszterelnökségi államtitkár hívta meg, és lapértésülés szerint hosszan, de hiába győzködte, fogadja el a szegedi jelöltséget. A Szegedi Napló úgy tudja, Gerliczyvel nem tárgyaltak a miniszterelnökségen, mert őt hibáztatták a szegedi pártszakadásért.<sup>37</sup> A délelőtti tárgyalások a miniszterelnökségen félbeszakadtak, a folytatást estére tűzték ki. Ezen a megbeszélésen már Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök és Tisza István pártelnök is jelen volt. A kormányfő azzal a javaslattal próbálta feloldani a problémát, hogy felkéri Kállay Albert korábbi szegedi főispánt, induljon a választáson. Amennyiben Kállay vállalja a jelöltséget, Gerliczy is visszalép, cserébe pedig esetleg főispán lesz. Ha Kállay nem vállalja, akkor a miniszterelnök más megoldás után néz. Napi beszámolójában a Délmagyarország közölte a Gerliczy környezetéből szerzett értesüléseit is. Ezek szerint a báró semmilyen körülmények között nem lép vissza a jelöltségtől. Az újság informátora leszögezte: „a katolikus kör abszolúte nem egyik vagy másik felekezett ellen való agresszív

<sup>32</sup> Uo.

<sup>33</sup> *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915.* Szerk. Végváry Ferenc – Zimmer Ferenc. Bp. 1910. 142.

<sup>34</sup> TÓTH Ede: A szabadelvű politika megújulási kísérletei 1907–1914. In: *Szeged története 1849–1919.* Szerk. Gaál Endre. Szeged 1991. 741.

<sup>35</sup> *Hazánk* 1900. június 14. A *Hazánk* a Magyar Gazdaszövetség közlönyeként jelent meg.

<sup>36</sup> BLAZOVICH László: *Szeged rövid története.* Szeged 2007. 144.

<sup>37</sup> *Szegedi Napló* 1911. június 8.

tendenciával alakult és működik, hanem egyesegyedül az internacionalizmus, az ateizmus, szóval a destruktív irányzat ellen való harc szervezéséért. [...] Mindenesetre, ha van felekezeti érzékenység, ha van felekezeti széthúzás, az csak a provokált reakció kitörése, azt nem mi idéztük elő.”<sup>38</sup> Az ismeretlen nyilatkozó nem gondolta át mondanóját. Fentebb is leírtam már, hogy Szegeden a katolikusokat semmiféle támadás nem érte, nem volt mi ellen harcolniuk. Bárhogyan is próbálta tagadni, az SZKK ellenségképe Rósa Izsóban testesült meg. Így jutott el odaig az interjúalany, hogy lényegében ateistának bélyegezte a szegedi zsidó hitközség elnökét.

Kállay Albert nem vállalta a jelöltséget. A munkapárt eredetileg Rósát támogató csoportja, valamint a párt országos vezetése új jelölt keresésébe fogott. Június 9-én Rósa a munkapárt végrehajtó bizottsági ülésén bejelentette, Jeszenszky államtitkár Návay Tamás földbirtokost, volt csanádi főispánt ajánlotta jelöltnek. Ez a javaslat már-már szürreális eseménysorhoz vezetett és jól mutatja, hogy a munkapárt mennyire ügyetlenül kezelte a helyzetet. Návay elnöke volt a makói katolikus urak kongregációjának, így a klerikális Gerliczyvel szemben egy kongreganista jelent volna meg.<sup>39</sup> Ez elbizonytalaníthatta volna Gerliczy szavazóinak egy részét, mert két „elszánt” katolikus versengett volna a mandátumért, viszont Návay nevéhez nem tapadt a felekezetiség bélyege. A szegedi munkapárt korábban Rósát támogató tagjai lelkesen megszavazták Návay jelöltségét, majd táviratot és küldöttséget menesztettek hozzá feltételezve, Jeszenszky már egyeztetett vele. Ehhez képest június 10-én kiderült, Návaynak esze ágában sincs jelöltnek lenni, a városi munkapártiak megint ott álltak cserbenhagyva. Ezek után úgy határoztak, felhagynak a szervezett jelöltkereséssel, szabad kezét engedve a tagságnak. Eddigre már megfogalmazódott a vélemény, hogy a városban két munkapárti csoport van, egy szabadelvű és egy klerikális, Gerliczy pedig – a nem csak szegedi – liberális körökben immár a felekezeti ellentétek szításának bűnbakjává vált. A szabadelvű polgárok egy csoportja a párton kívüli, de a munkapárttal szimpatizáló Eötvös Károlyt kereste meg, aki el is vállalta a jelöltséget. Az országos vezetés Eötvös jelölése ellen nem emelt kifogást, hiszen mind az író-politikus, mind Gerliczy munkapárti programmal indult, így a pártot veszteség nem érhetette, legalábbis a szegedi mandátumot illetően.

A választási küzdelem 1911. június 11-én, a „politikai vasárnapon” érte el tetőpontját. Eötvöshöz csatlakoztak a helyi szociáldemokraták, és az író-politikust elkísérte Szegedre Vázsonyi Vilmos független, polgári demokrata érzelmű országgyűlési képviselő. A beszédekben újra és újra előkerült a felekezeti kérdés. Eötvös bár kije-

<sup>38</sup> *Délmagyarország* 1911. június 8.

<sup>39</sup> *Pesti Hírlap* 1911. június 13.

lentette, az ország kormányzásánál nincs helye papoknak és „mágnásoknak”, egy, a papi birtokok elleni nézői bekiabálás után megvédte a katolikus egyházat, bírálta a felekezeti széthúzást. A zsidó családból való Vázsonyi hatásos szónoklatban fejtett ki hasonló nézeteket. „A vallás belső éltető lelkét mi nem támadjuk, hirdetjük, követeljük annak megvalósítását, mert a demokrácia minden tétele belefér abba, hogy szeresd felebarátodat, mint önmagadat. [...] Önöknek kedves polgártársaim már az első jelentkezésénél le kell taposniok ezt a vakmerőséget, amely néppárti elveket, klerikális elveket akar becsempészni a munkapártba.”<sup>40</sup> Az esti pártvacsorán Vázsonyi tovább kritizálta az SZKK-t. Állítólag Nagy Aladárt, a kör világi alelnökét vette célba. Vázsonyi azt kifogásolta, hogy a szegedi törvényszék elnökeként dolgozó Nagy bíró létére támogat egy olyan politikai irányzatot, amely felekezetek szerint tagolja szét a társadalmat.<sup>41</sup> E bírálat hatására vagy sem, de Nagy másnap lemondott az SZKK alelnökségéről. A következő napokban aztán tagadta a lemondás tényét, annak ellenére, hogy mind a helyi, mind az országos sajtó beszámolt róla, sőt az országgyűlésben is téma lett. A Délmagyarország két lehetséges okkal magyarázta a lemondást. Az egyik, hogy Nagyot zavarta az SZKK nyílt politizálása, a másik, hogy Székely Ferenc igazságügy-miniszter szólította fel távozásra.<sup>42</sup> Nagy végül valóban maradt az SZKK alelnöke egészen 1913 februárjáig.

A választás előtti vasárnapon nem csak Eötvös, hanem Gerliczy mellé is felsorakozott néhány ismert politikus. Beszédet mondott Tallián Béla, Tisza István első kormányának földművelésügyi minisztere, valamint Rónay Jenő királyi tanácsos, korábbi torontáli főispán. Gerliczy valódi aduja azonban az a levél lett, amit Tisza Istvántól kapott június 12-én. A munkapárt elnöke ebben neheztelését fejezte ki a felekezeti kérdés kiélezése miatt, de támogatásáról biztosította a bárót. „Ezért, dacára a közöttünk oly régóta fönnálló politikai és személyes barátságnak, bizonyos aggodalommal fogadtam kezdetben a

<sup>40</sup> *Szegedi Napló* 1911. június 12.

<sup>41</sup> *Pesti Napló* 1911. június 13. Később Vázsonyi cáfolta, hogy beszédében Nagyot támadta volna. Vázsonyinak a pártvacsorán elmondott beszédéről nem találtam szó szerinti leíratot, de a lapbeszámolók szerint általánosságban beszélhetett klerikális szemléletű állami tisztviselőről, köztük bírőról, célozva Nagy Aladára is.

<sup>42</sup> *Délmagyarország* 1911. június 13. Nagy a cáfolatként kiadott közleményében azt írta, hogy még Vázsonyi beszéde előtt tett bejelentést zárt körben az elnökségnek a kör belső ügyeire vonatkozóan (*Népszava* 1911. június 15.). A további lapinformációkból leszűrhető, hogy a bejelentés alighanem az SZKK politikai szerepvállalását helytelenítette.

te föllépésedet. A dolgok jelen alakulata mellett azonban készségesen csatlakozom azokhoz, akik a te megválasztásodat óhajtják.”<sup>43</sup>

A Pesti Hírlap szakadást vélt felfedezni a munkapárt felső vezetésében a szegedi időközi választás miatt. Khuen-Héderváry miniszterelnök június 10-én egy józsefvárosi összejövetelen a mérsékelt szabadelvűségről beszélt, ugyanott Eötvösre utalva „nagy örömmel vette tudomásul a jelölés hírét és támogatását megígérte.”<sup>44</sup> A lap szerint Eötvös a miniszterelnök által felvázolt elvek mentén politizált, míg Gerliczy azt a „klerikális” vonulatot képviselte, amit a kormányfő megengedhetetlennek tartott. Tisza István viszont eszmeileg közelebb állt Gerliczyhez, ráadásul Eötvössel korábban személyes ellentéte akadt.<sup>45</sup>

A választás előtti estén a végletekig feszülő indulatok verekedésben csúcsosodtak ki Eötvös és Gerliczy hívei között a Próféta vendéglő kerthelyiségében, ahol eredetileg előbbi politikus tartott választási gyűlést. A Délmagyarország nem mulasztotta el megemlíteni, hogy a kerthelyiségben már Eötvös beszéde alatt jelen volt „az állami főgimnáziumi tanárok asztaltársasága.”<sup>46</sup> Ezzel a lap az SZKK tagjai között jelentős számban lévő állami tanárookra célzott. Az Eötvös kampányát irányító Balassa Ármin táviratban panaszolta a miniszterelnöknek, hogy az állami hivatalokban, különösen a MÁV-nál az SZKK tagjai fenyegetéssel igyekeznek Gerliczy táborába terelni Eötvös híveit. Balassa nem mutatott be bizonyítékot, a MÁV egyik szegedi vezetője pedig cáfolta az információt.<sup>47</sup>

A szegedi választás az országgyűlésben is téma volt. Június 13-án Kun Béla, a függetlenségi Justh-párt hódmezővásárhelyi képviselője a felekezeti ellentétek kieleződésére hívta fel a figyelmet, bírálva a Mária-kongregációk politikai szerepvállalását.<sup>48</sup> Másnap, a választás napján az önmagát kongreganistának mondó Pozsgay Miklós függetlenségi Kossuth-párti képviselő gyávának nevezte Nagy Albertet, az SZKK alelnökét, amiért az lemondott egy zsidó [Vázsonyi – V.Z.] által megfogalmazott bírálat hatására. Mint mondta, ő maga őriz liberalizmusát és a kongregációban soha nem hallott olyat, hogy más felekezetet támadtak volna.<sup>49</sup> Hock János katolikus pap (függetlenségi Just-párt), aki előző este Eötvös támogatójaként jelent meg Sze-

<sup>43</sup> *Pesti Napló* 1911. június 13.

<sup>44</sup> *Pesti Hírlap* 1911. június 11.

<sup>45</sup> *Pesti Hírlap* 1911. június 13.

<sup>46</sup> *Délmagyarország* 1911. június 15.

<sup>47</sup> *Délmagyarország* 1911. június 14.

<sup>48</sup> Uo. Az idézett politikus nem azonos a későbbi bolsevista pártvezetővel.

<sup>49</sup> *Budapesti Hírlap* 1911. június 15; *Magyarország* 1911. június 15. Pozsgay néhány nappal később bocsánatot kért a Nagyra vonatkozó kijelentése miatt. A Magyarország az Ugron Gábor vezette 48-asokat támogató lap volt.

geden, a felekezeti türelmetlenség veszélyére hívta fel a figyelmet, mely veszély szerinte az országgyűlési vitákból gyűrűzik át immár a vidéki hétköznapiakra is.<sup>50</sup>

A június 14-i választást Gerliczy Ferenc nyerte 1637 – 1367-es szavazati aránnyal. A következő napokban a helyi és az országos sajtóorgánumok saját világnézetük szerint elemezték, magyarázták a történeteket. A leggyakoribb az a leegyszerűsítő értékelés volt, hogy a klerikális reakció győzedelmeskedett a szabadelvűség felett, avagy konzervatív szemszögből: a katolikus felfogás térdre kényszerítette a mindenhol elötörő liberális, szabadkőműves szellemet. Utóbbi nézet még 1926-ban is tartotta magát így: „De a Gerliczy-Eötvös féle országgyűlési képviselőválasztások idején attól lehetett tartani, hogy a mindenünnen rohamosan előtörő liberális szellem egészen elnyomja a katolikus felfogást és ez az aggodalom egy táborba hozta össze a szegedi katolikus intelligenciát.”<sup>51</sup> A Délmagyarország békülékeny stílusban, Gerliczynek bizalmat szavazva értékelte az eseményeket, bár a cikk szerzője a győztes jelölt kampányának irányítóiként antiszemitizmustól áthatott ős-függetlenségieket emlegetett, megnevezve Szeless József ügyvédet és Kugler Antal bankigazgatót.<sup>52</sup> Szeless az SZKK egyik alapítója, Kugler pedig a Szegedi Katolikus Növédő Egylet pénztárosa volt. A Világ az SZKK fellépését és Tisza levelét látta a báró sikere mögött.<sup>53</sup> A Népszava a szerinte tunya, szervezetlen liberális polgárságot okolta és reményének adott hangot, hogy az esetből mindenki levonja a konzekvenciát, vagyis felismeri a munkapárt „elklerikalizálódását.”<sup>54</sup>

Másfajta értékelésekkel találkozni a konzervatív sajtóban. A Budapesti Hírlap nem vitatta, hogy a felekezeti kérdés árt az országnak, de annak kicsúcsosodása miatt azokat kárhoztatta, akik nem a mérsékelt liberális irányzat hívei. „Illetéktelen stréberek, kapaszkodó demokraták, hatalomra vágó szabadgondolkodóknak prédája, kapcarongya ma a katolicizmus” – írta a cikk szerzője, aki ebből levezetve úgy látta, a SZKK fellépése nem támadó, hanem védelmi jellegű volt. Aztán rögtön ki is bővítette a gondolatmenetet. „De látni való, hogy éppen [a katolikus közösség – V.Z.] legelőbbkelő tagjai: érsekek, püspökök, vallásos nagyurak kívül állanak a szervezkedők táborán, holott ők volnának a vezérek, ha veszedelmét látnák a katolikus egyháznak. Tehát nem a veszedelem érzete, hanem a türelemvesztés, a pizskolódáson, sértegetésen, gúnyolódáson, pökhendiségen,

<sup>50</sup> Uo.

<sup>51</sup> *Szegedi Új Nemzedék* 1926. szeptember 17. Az 1919-ben indult lap antiliberális, szélsőjobboldali sajtóorgánum volt.

<sup>52</sup> *Délmagyarország* 1911. június 15.

<sup>53</sup> *Világ* 1911. június 15.

<sup>54</sup> *Népszava* 1911. június 15.

követelődzésen és fenyegetődzésen való botránykozás és elkeseredés izgatja az embereket és nógatja szervezkedésre.” Bár az írás nem habozik bűnősként megnevezni a szabadkőműves páholyokat, „szociális egyesületeket”, a Galilei Kört, mely szervezetek kilenczede a cikk szerint zsidó, mégis elismerően említi Rósa Izsót, amiért bölcsen visszalépett a jelöltségtől rögtön az első őt ért támadás nyomán.<sup>55</sup> A lap ezzel példáját adja a korszak szelektív antiszemitizmusának, mely szerint vannak a hazafias „jó” zsidók és vannak a szélsőségesen liberális, a katolicizmust támadó „rossz” zsidók.

Érdekes elemzését adta az eseményeknek Návay Lajos, a Csanád vármegyéhez és Szegedhez több szállal kötődő országgyűlési képviselő, képviselőházi alelnök, az időközi választás idején még a munkapárt tagja.<sup>56</sup> Úgy látta, országszerte erősödnek a felekezeti villongások, de példaként egyértelműen a szegedi választást emelte ki. „Rósa [...] jelöltetése más időkben csak természetes dolog lett volna, melyen senki sem ütközött volna meg. Most azonban a jelöltetés szemet szúrt a katolikusoknak, akik Szeged lakosságának messze túlnyomó részét képezik [...], és egyszerre csak megmozdult a népszövetséggel egyesült katolikus kör és kiadta a jelszót, hogy a katolikus Szegeden zsidót megválasztani nem szabad.”<sup>57</sup> Návay az SZKK mellett egy másik társadalmi szervezet, a Katolikus Népszövetség szerepét is fölveti, sőt saját értesüléseire hivatkozva azt írja, egyenesen a népszövetség adta ki a jelszót, hogy Gerliczy megválasztását megköveteli a katolikus önértzet. Hozzáteszi: „erős a gyanúm arra nézve is, hogy új püspökünk, Glattfelder Gyula sem áll ettől a felekezeties politikától távol.”<sup>58</sup> Návay bírálta a munkapártot is, amiért akár a párkereteken is felülemelkedve nem jelölt olyan politikust, akinek személye véget vetett volna a torzsalkodásnak, jelesül is Wekerle Sándort.<sup>59</sup>

Návay Glattfelderre vonatkozó véleményét e konkrét ügyben más forrás nem erősíti meg. Glattfeldert röviddel Bánffy halála és a szegedi események előtt, 1911 márciusában nevezte ki a pápa csanádi püspökké, felszentelése május 14-én volt. Az 1911-es választásokra vonatkozó levelét, megnyilatkozását nem találtam, de az első hivatalos szegedi püspöki látogatásán történetekből következtethetünk

<sup>55</sup> *Budapesti Hírlap* 1911. június 3.

<sup>56</sup> GILICZE János – VÍGH Zoltán: *Návay Lajos politikai jegyzetei 1910–1912*. Békéscsaba–Szeged 1988. 117–118. Návay 1911 novemberében kilépett a munkapártból, ahogyan 1904-ben Andrássy Gyulát követve kilépett a Szabadelvű Pártból is. Mindkét kilépés arra utal, hogy Tisza politikájával nem mindenben tudott azonosulni. Feljegyzésében nem említi, hogy öccse, Návay Tamás neve felmerült munkapárti jelöltként az időközi választáson.

<sup>57</sup> Uo.

<sup>58</sup> Uo.

<sup>59</sup> Uo.

álláspontjára. A vizit tíz nappal a választás után, június 24-én zajlott. Lehet, hogy Glattfelder nem ért rá hamarabb, de az is elképzelhető, hogy semmiképpen nem akarta a választási küzdelmek idejére időzíteni a főpásztori vizitet. A tíz nap mindenesetre elegendő volt, hogy elcsituljanak a kedélyek. A laptudósításokban nyoma sincs felekezeti, politikai feszültségnek. A többi egyház szegedi vezetői személyesen köszöntötték az új római katolikus püspököt, és mindnyájan a közös vonásokat és célokat hangsúlyozták.<sup>60</sup> A Glattfelder tiszteletére adott vacsorán ott volt Rósa Izsó és Gerliczy Ferenc is, ahogyan a szegedi körzet számos más prominense.<sup>61</sup> Valószínűleg nem lett volna ilyen ökumenikusan szívélyes a püspök fogadtatása, ha korábban direkt módon próbált volna a választásokba avatkozni. Az SZKK küldöttségét Gerliczy és Nagy Aladár vezették a püspök elé. A főpásztor örömet fejezte ki, hogy Gerliczy a kör elnöke, méltatta a báró körzeti szerepvállalását. Aztán az SZKK feladatáról így nyilatkozott: „A szegedi katolikus kör, mint egyáltalában minden katolikus kör, egyetlen programot vall, egy célt óhajt elérni s ez a katolikus öntudat, önérzet érvényesítése. És a katolikus önérzet, uraim, nem provokáló, hanem azt jelenti, hogy mi tudjuk, micsoda értéket képviselünk.”<sup>62</sup> Ezután kifejtette, hogy nem méltányos, nem egyenlő és nem testvéries, ha a katolikusokat csak azért, mert a katolikus egyház tagjai, kipellengezik, lenézik, és az effajta megnyilatkozások elleni fellépés nem kárhoztható. A püspök megköszönte, hogy az SZKK kiállt katolikus meggyőződése mellett, majd a Délmagyarország szerint: „meg van győződve, hogy más vallású polgártársaik nem nevezhetik a katolikus kört békétlenség forrásának, mert az csak az értékesebb elemeket a munka jegyében a síkra állítja.”<sup>63</sup> A lap tudósítója így értelmezte Glattfelder mondandóját: „Azok a szavai, miket a Katolikus Körhöz intézett, eleven bizonyossága annak, hogy ő a katolikus öntudatot liberálisan fogja föl, nem engedi agresszívnek minősíteni és mindenképp békét, harmóniát akar a felekezetek között, nem versengést.”<sup>64</sup>

Röviden ki kell térnem még a Mária-kongregációk szerepére az 1910-es években és az itt tárgyalt szegedi eseményekben. E jezsuita alapítású hitbuzgalmi egyesületek éppen ebben az időszakban erősödtek meg, elsősorban Bangha Béla tevékenysége nyomán. Fő céljuk az értelmiség vissza- és megnyerése volt a katolicizmus számára. A magasabb társadalmi állású értelmiséget és a felső középosztályt

<sup>60</sup> *Egyenlőség* 1911. július 2. Az Egyenlőség politikai jellegű, zsidó felekezeti és társadalmi hetilap volt. Más újságok is hasonló szellemben számoltak be a városi vallási vezetők találkozásáról.

<sup>61</sup> *Délmagyarország* 1911. június 25.

<sup>62</sup> Uo.

<sup>63</sup> Uo.

<sup>64</sup> Uo.

a fővárosi központú Urak Kongregációja szervezte, melynek világi vezetője Barkóczy Sándor kultuszminisztériumi tanácsos volt. Az ő révén a kongregációk nagy befolyással voltak a középiskolai tanárságra.<sup>65</sup> Gergely Jenő ezen utóbbi megállapítását a szegedi viszonyok is alátámasztják. 1910-ben nyilvánosságra került az egyik szegedi Mária-kongregáció tagjainak névsora. A nevek között többségében valóban állami középiskolai tanárokat találunk.<sup>66</sup> A névsorban nincs az SZKK akkori felsőbb vezetői közül egy sem. Viszont a kongregáció titkára, Mayer Márton, valamint a kongregáció-tag Peidl Imre főgimnáziumi tanárok voltak, akik az SZKK 1911. június 1-i ülésén nekimentek Jászai Géának Rósa Izsó jelölése miatt.<sup>67</sup> A Mária-kongregációk szerepét a szegedi választásokban, valamint az SZKK és a kongregációk összefonódását több lap is megemlítette. Példaként álljon itt a Pesti Hírlap véleménycikkének egy részlete. „Van azonban Szegeden kongregáció is, a katolikus körrel kapcsolatos az. De senki olyan tagja nincs, aki társadalmi téren egy hajszálnyira is kiválnék a legszürkébb, talentumra nézve csak valamit is jelentő nagy tömegből. Jellemző, hogy az állami gimnázium s a főreáliskola tanáraiból tudott híveket toborozni, az országszerte híres piarista gimnázium szerzeteseiből azonban egyet sem.”<sup>68</sup>

Az 1911-es időközi választás kapcsán felteendő a kérdés, miért győzött Gerliczy Ferenc, támogatóival új korszakot nyitva a szegedi közéletben, legalábbis ami a felekezeti ellenségeskedés magvainak elhullajtását illeti. Először is ott volt a meglepetés, amit a Rósa elleni váratlan fellépés okozott. A munkapártban fel sem merült, hogy ennek a köztisztelőben álló szegedi polgárnak a jelölése ellen bárki is szót emelhet, pláne harcot indíthat. Miért történne ilyen abban a választókerületben, ahol évtizedek óta csak a 67-es világnézet számított? Miért történne ilyen abban a városban, melynek lakossága bár döntő többségében katolikus, a felekezetek viszonyát javarészt a kölcsönös megbecsülés és békés egymás mellett élés jellemezte? Csakhogy

<sup>65</sup> GERGELY Jenő: *A politikai katolicizmus Magyarországon 1890–1950*. Bp. 1977. 45.

<sup>66</sup> *Délmagyarország* 1910. december 28. A névsort, mely a Budapesti Urak Mária Kongregációja szegedi kolóniájának tagjait lajstromozta, a szegedi lap *Az Est* 1910. december 26-i számából emelte át. A kongregáció titkára, Mayer (utóbb Máriaföldy) Márton helyreigazítást kért a Délmagyarországtól. Ebben mindössze Somogyi Szilveszter szegedi rendőr-főkapitány tagság iránti kérelmét cáfolta. (*Délmagyarország* 1910. december 30.)

<sup>67</sup> *Az Ujság* 1911. június 3. A lap tévesen „Peisel”-nek írta Peidl nevét, de a személyazonossághoz a többi rendelkezésre álló adat fényében nem fér kétség.

<sup>68</sup> *Pesti Hírlap* 1911. június 13. A Mária-kongregációknak a katolikus püspöki kar által is támogatott beszűrődése az állami oktatásba szintén elemzésre érdemes.

az 1894–1895-ös egyházpolitikai törvények, valamint a progresszív polgárságban és a baloldali mozgalmakban megjelent egyházellenes, szekularizációt támogató hangok a katolikus egyházból és laikus híveiből kiváltották azokat a reakciókat, amelyekről már esett szó. Az egyházi vezetők – legalábbis nyilvánosan – nem szólaltak meg a szegedi időközi választás ügyében. Abból mindenesetre, hogy 1911-ben az SZKK-hoz és a Szegedi Katolikus Népszövetséghez köthető személyek ilyen erőteljes tevékenységet fejthettek ki, akár arra is következtethetünk, hogy bírták az egyházi vezetők legalább hallgatólagos beleegyezését, amint azt Návay Lajos is feltételezte fentebb idézett naplóbejegyzésében. Másodszor, a munkapárt képtelen volt megfelelő jelöltet állítani Gerliczyvel szemben. Ügyetlenkedésük, határozatlanságuk csak erősítette a báró pozícióit. A választókerület lakossága biztosan nem cserélődött ki 1910-hez képest, nagyrészt ugyanazok szavaztak a katolikus Gerliczyre, akik korábban a református Bánffy Dezsőre. Nem kizárólag a felekezeti kérdés juttatta tehát mandátumhoz Gerliczyt, amit majd az 1914-es időközi választás eredménye is alátámaszt, és az 1911-es eset nem vert végleg éket a különböző vallású szegedi polgárok közé. Ugyanakkor nem tagadható a római katolikus egyház befolyásának növekedése a társadalom egyes rétegeiben, és nem nehéz észrevenni azt a törekvést sem, ami a politikai befolyásszerzésre irányult.

#### 4. A másik választás, 1914

Gerliczy Ferenc nem tolthette ki országgyűlési mandátumát, 1914. július 1-én meghalt. Július 7-én a képviselőház elnöke, Beöthy Pál átiratot intézett Szeged város központi választmányához, hogy az új választás érdekében tegye meg a törvényes intézkedéseket és tűzze ki a határnapot. Lázár György polgármester július 14-én azt válaszolta, hogy a központi választmány a határnapot július 21-ére tűzte ki. Ez lett az időközi választás napja.<sup>69</sup>

A ciklusból nem sok volt hátra, így a báró helyére csak 8 hónapnyi időtartamra kellett új képviselőt választani. E ténynek jelentősége van a következő hetek eseményeiben, melyekhez tragikus és nem közömbös háttérrel adtak a Ferenc Ferdinánd meggyilkolását követő sűrű hónap történései. Azt ugyanis senki nem látta előre, hogy az első világháború kirobbanása miatt elmaradnak az országos választások, a Gerliczy helyére megválasztott jelölt pedig hosszú évekig lesz Szeged képviselője.

1914-ben a szegedin kívül 14 időközi választást rendeztek az országban, de ezúttal ez az egy keltett jelentősebb országos vissz-

<sup>69</sup> Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád–Csanád Vármegyei Levéltára (a továbbiakban: HU-MNL-CSCSVML), IV.B.1407.b. Szeged város polgármesteri hivatalának iratai, Elnöki iratok, Nr. 5149/1914.

hangot, bár a közelgő háború miatt jóval csekélyebbet, mint a három évvel korábbi voksolás.<sup>70</sup> A munkapárt szegedi szervezete azt tervezte, hogy a választásig hátralévő 8 hónapra helyi embert küld a képviselőházba, a rendes voksoláskor pedig Tisza Istvánnak ajánlják fel a mandátumot. Az aspiránsok között első helyen megint Rósa Izsó neve szerepelt.<sup>71</sup> A függetlenségi sajtó a kusza szegedi pártviszonyokról érkezett. A liberális szárnnyal szemben az SZKK ismét fellépni készült, mialatt a függetlenségek is kettészakadtak a választókerületben. Az egykori Bánffy-párt tagjai adták a városban is újjászervezés alatt álló alkotmánypárt magját. A Magyarország című lap úgy kalkulált, hogy amennyiben a függetlenségek és az új alkotmánypártiak összefognak, az SZKK pedig ellenjelöltet indít a munkapárti liberálisok aspiránsa ellenében, akkor a kormánypárt el is veszítheti a szegedi mandátumot.<sup>72</sup>

A szegedi munkapárt jelölőgyűlése 1914. július 5-én Rósa Izsót delegálta a megürült képviselői helyre. Pisztor Egon ügyvéd, aki az SZKK alapításánál jelen volt, de nem töltött be ott vezető tisztséget, méltatta Rósát. A jelölt, aki Tisza Istvánt nevezte meg politikai vezetőjének, azzal a feltétellel vállalta a megmérettetést, ha személye körül nem keletkezik ismét felekezeti ellentét, illetve csak amiatt vállalta, mert mindössze nyolc hónapról volt szó. Ezzel együtt lemondott a szegedi munkapárt elnöki tiszteréről. Rósa indulását Tisza miniszterelnök, Khuen-Héderváry pártelnök és Jeszenszky Sándor államtitkár is üdvözlölte.<sup>73</sup>

Másnap az SZKK szűkkörű, bizalmas értekezletet tartott a szegedi jelöltségről. A Délmagyarország a megbeszéléssel kapcsolatban megjegyzi: „Mivel azonban a Kör alapszabályainak értelmében nem politizálhat, a tagok csak »beszélgetést« folytattak a közeli választásról. Egy újabb keletű választmányi határozat ugyanis kimondta, hogy a kör tagjai a társadalmi alakulásokat figyelemmel kísérhetik és ezekben tetszésük szerint állást foglalhatnak.”<sup>74</sup> Az SZKK ekkor még nem döntött ellenjelölt állításáról. A választókerületben hagyományosan esélytelen függetlenségek ugyanekkor úgy határoztak, hogy a párt központi vezetésétől kérnek „nagynevű” jelöltet, mert helyben senki nem vállalta a megmérettetést. A függetlenségi tanácskozáson is megnyilvánult az SZKK néhány tagja, és érezhetően nem mindenben értettek egyet. Dobay Gyula ügyvéd, a kör ügyvezető elnöke mellett

<sup>70</sup> BALLABÁS D. – PAP J. – PÁL J.: *Az országgyűlés tagjainak archontológiája* i.m. 85–490. Az 1914-es időközi választásokat a kötetnek az 1861 és 1918 közötti képviselőház tagjait összegző táblázataiból gyűjtöttem ki.

<sup>71</sup> *Magyarország* 1914. július 3.

<sup>72</sup> *Magyarország* 1914. július 7.

<sup>73</sup> *Délmagyarország* 1914. július 7.

<sup>74</sup> Uo.

értelt, hogy ha nem lesz függetlenségi jelölt, akkor támogatni kell minden más jelöltet a hivatalos munkapárti aspiráns megbuktatása érdekében. Szeless József, az SZKK egyik alapítója, Gerliczy Ferenc 1911-es kampányának egyik szervezője ugyanakkor óvott a felekezetek közötti ellenségeskedéstől és a függetlenségeknek passzivitást javasolt. Végül a gyűlés megszavazta, hogy a párt csak függetlenségi jelöltet támogat.<sup>75</sup> Hogy Dobay valóban felekezeti megfontolásból mondta, amit mondott, vagy csak egy szerencsétlen megfogalmazás találkozott össze az 1911-es rossz emlékekkel, a laptudóstásból nem állapítható meg. Utóbbi feltételezést erősíti az az interjú, amit a július 10-i Délmagyarország közölt Dobayval. Az SZKK ügyvezető elnöke ebben határozottan kijelentette, csakis ellenzékiként, nem felekezeti okból támogatna egy Rósával szembeni jelöltet és cáfolta azt is, hogy egy Rósa-ellenes frakció élére állt volna. Az SZKK-t egyébként gyakran élesen kritizáló lap, bár a felekezeti türelem híveként jellemezte az ügyvédet, kétségeinek is hangot adott.<sup>76</sup> Mint másnap kiderült, nem alaptalanul. Lippay György, az SZKK főtitkára „három úrral” felkereste Rónay Jenő kiszombori földbirtokost, aki ekkor a Torontál vármegyei Nagykömlös országgyűlési képviselője volt és 1911-ben Gerliczy mellett korteskedett. Rónay a Délmagyarországnak arról beszélt, hogy még július 9-én a vonaton találkozott Szele Róbert tankerületi igazgatóval, az SZKK első elnökével, aki megkérdezte tőle, vállalná-e a jelöltséget Szegeden. Rónay nem kötelezte el magát, csak jelezte érdeklődését. Este aztán megérkezett hozzá Kiszomborra az SZKK küldöttsége. Lippayék arról tájékoztatták, hogy Rósa Izsó vonakodva, feltételekkel vállalta a jelöltséget és szívesen félreállna, „ha megfelelő jelölt akadna”, emellett biztosították afelől is, hogy kandidálásának nem lenne felekezeti felhangja.<sup>77</sup> Ha hihetünk a laptudósításnak, akkor Lippayék jókorát csúszttak, hiszen Rósa éppen a felekezeti viták újraeledésének esetére helyezte kilátásba visszalépését. Rónay végül azt válaszolta, csak akkor vállalja a jelöltséget, ha az találkozik a „hivatalos körök” akaratával. Hivatalos körökön az országos és helyi pártvezetést érthette. Rónay ezt az álláspontját megtáviratozta Cicatricis Lajos szegedi főispánnak.<sup>78</sup> A távirat szövege egyértelműen az SZKK-ból megindult mozgalmat említ. Ez megkérdőjelezi a kör ügyvezető elnökének fentebb idézett sajtónyilatkozatát, hacsak nem őt teljesen megkerülve indult a delegáció Kiszomborra.

<sup>75</sup> Uo.

<sup>76</sup> *Délmagyarország* 1914. július 10.

<sup>77</sup> *Délmagyarország* 1914. július 11.

<sup>78</sup> HU-MNL-CSCSM IV.B.1401.b. Szeged város főispánjának iratai, Iratok, Nr. 339/1914. A távirat szövege: „Katholikus körből megindult mozgalom jelöltséget följánlotta, formális fölkérés kikötése mellett ígéretet tettem és ezt ezennel bejelentem. Rósa Izsóval közöltem.”

Ez a lehetőség sem vethető el teljesen, mert Dobay neve a későbbiekben nem kerül elő, mintha Lippay lett volna a kezdeményezés kiötlője.

A munkapárt szegedi végrehajtó bizottsága június 10-én ezúttal példás határozottsággal lépett fel az országos pártvezetéshez és a főispánhoz fordulva. Estefelé meg is érkezett a válasz mindkét helyről. Az országos vezetés megerősítette, a munkapárt jelöltje Rósa Izsó, Cicatricis pedig tudatta, Tisza táviratban szólította fel Rónayt a jelöltség visszautasítására.<sup>79</sup>

A június 11-i eseményeket, melyek végképp eldöntötték a szegedi jelöltség sorsát, számos forrással lehet körbebástyázni. Beszámolt a nap történéseiről a Világ, amely saját tudósítót küldött Szegedre. Rónay támogatói, köztük az SZKK tagságának egy része gyűlést tartottak, melyen Lippay volt az egyik szónok. Az újság kiemelte, a résztvevők javarészt állami tanárok és hivatalnokok voltak. Lippay cáfolta, hogy felekezeti békétlenséget szítanának és a munkapárti egységet fenyegetnék. Az SZKK főtitkára, miután felolvasta Rónay jelöltséget visszamondó levelét, küldöttség menesztését javasolta Tisza Istvánhoz és Cicatricis Lajos főispánhoz. Utóbbi delegáció rögvest el is indult a városházára.<sup>80</sup> A Délmagyarország szóról szóra közölte, amit a főispán mondott a küldöttség tagjainak. Cicatricis határozottan állt ki Rósa jelölése és a munkapárti egység megőrzése mellett, mindvégig éreztetve a Rónayt támogatókkal, hogy semmi esély nincs a jelölt személyével kapcsolatos döntés megváltoztatására.<sup>81</sup> A munkapárt országos vezetésének álláspontját ismerő főispánnak meg is volt minden alapja a határozottságra. Erről tanúskodik Tisza István két levele, melyeket ugyancsak július 11-én írt. Az egyiket Rónaynak írta, jelezve, nem szeretné, ha megismétlődnének az 1911-es események. A Rónay jelölését támogatókra célozva ezt írta: „mutass nekik jó példát a párthűség terén és használd fel egész befolyásodat, hogy a pártegység éppen Szegeden, ahol szegény [Gerliczy – V.Z.] Feri megválasztásának is olyan sajnálatos előzményei voltak, újból meg ne bontassék. Bármennyire sajnálom is, nem tehetnék egyebet, minthogy Szegeden Rózsát (sic!) minden utólag jelentkező felléptetési kíséreltetl szemben egész erővel támogassam. Bizonyára nem akarsz abba a helyzetbe juttatni, hogy ezt veled szemben kelljen megselekednem.”<sup>82</sup> A másik levelet a csanádi püspöknek írta. A miniszterelnök ebben azt kérte Glattfeldertől, hasson Rónay támoga-

<sup>79</sup> *Délmagyarország* 1914. július 11.

<sup>80</sup> *Világ* 1914. július 12.

<sup>81</sup> *Délmagyarország* 1914. július 12.

<sup>82</sup> Gróf Tisza István összes munkái. 4. sorozat második kötet. Táviratok, távbeszélőn küldött üzenetek, egyes előterjesztések 1914. júniustól december végéig. Bp. 1924. 18.

tóira, ne bontsák meg újra a pártegységet. Tisza itt is megismételte, mindenképpen Rósa jelöltségét támogatja. „Az ilyen jelenség mindenütt káros, de kétszeresen az volna Szegeden, ahol Bánffy halálakor összeütközésbe jutottak pártunknak katolikus és nem katolikus elemei egymással és ahol, amint múltkori beszélgetésünk alkalmával is jeleztem, készséggel tennék meg hasonló jelenségek elkerülésére minden lehető. Erre meg lesz a katolikusoknak a teljesen kielégítő alkalom az általános választáskor. Csak most tanúsítsanak annyi mérsékletet és tapintatot, hogy Rózsa (sic!) átmeneti képviselőségéhez hozzájáruljanak.”<sup>83</sup> Tisza tehát lényegében ígéretet tett, hogy a rendes választásokon a munkapárt katolikus jelöltet állít. Glattfelder írásbeli intézkedésének nem találtam nyomát, de az biztos, az SZKK „lázadói” a következő napokban látványos gyorsasággal tették le a fegyvert. Lippayék utolsó megnyilvánulása az a levél volt, melyet Rónaynak küldtek jelezve, nem fognak új küzdelembe.<sup>84</sup> Mivel pedig Rósának végül függetlenségi kihívója sem akadt, a helyi zsidó hitközség elnökét 1914. július 21-én a szegedi I-es választókerület országgyűlési képviselőjévé választották. A mandátumot azonban nem nyolc hónapig, hanem csaknem négy évig, 1918. május 25-én bekövetkezett haláláig töltötte be, miután a háború miatt a választások elmaradtak. A megürült képviselői helyért ismét időközi választást kellett kiírni. Az ekkor történtek e tanulmány témája szempontjából már nem relevánsak.

## 5. A körön kívül és belül

Milyen okai voltak, hogy 1914-ben nem sikerült az SZKK-nak átvinnie az akaratát úgy, mint 1911-ben? Gerliczy néhány nappal a Ferenc Ferdinánd elleni merénylet után halt meg. Tisza Istvánra jóval fontosabb döntések hárultak annál, mint hogy ki lesz a képviselő Szegeden. A miniszterelnöknek a munkapártot meg az ország közvéleményét is viszonylagos egységben kellett tartania a háború árnyékában, és a legkevésbé sem volt kíváncsi egy, a három évvel korábbihoz hasonló, messze hangzó botrány. Mindemellett összesen nyolc hónapra kerestek új képviselőt, már csak ezért sem volt értelme a hosszas kaskadásnak. Tisza jóval határozottabb volt, mint 1911-ben, még a csanádi püspököt is segítségül hívta az SZKK klerikálisainak megfélemezéséhez. A Világ a következőképpen fogalmazta meg véleményét: „Megtörtént tehát, hogy egy nagy magyar városból, az ország második fővárosából azért jó deputáció az ország miniszterelnökéhez, hogy a zsidó munkapártival szemben adjon katolikus munkapárti jelöltnek. Ez megmutatja, milyen a munkapárt konszisztenciája. De megmutatja azt is, hogy mennyire alá vannak aknázva Magyarország

<sup>83</sup> Uo.

<sup>84</sup> *Délmagyarország* 1914. július 15.

városai a kongregációs métellyel. Megmutatja, hogy milyen döbbenetes színvakságban szenvednek azok, akik azt hiszik, hogy kikerültünk már az egyházpolitika korából. Nem kerültünk még ki. A reakció ott lappang mindenütt s csak alkalomra vár, hogy megmutassa ocsmány arculatát.”<sup>85</sup>

A liberális lap hatásos túlzásokkal bár, de rámutatott ugyanarra a társadalmi, politikai feszültségre, amit a két szegedi időközi választás a felszínre hozott, de amin 1914-ben jóval határozottabban próbáltak úrrá lenni az országos és a helyi döntéshozók. Utóbbiak közül kiemelendő Cicatricis Lajos főispán, akitől távol állt a felekezeti ellenségeskedés, emellett kellő kvalitásokkal és a határozottsággal rendelkező ahhoz, hogy ne csak hatalmi szóval, de intellektuálisan is fölébe kerekedjen az SZKK hangoskodóinak. Ugyanez nem sikerült 1911-ben az idősödő és betegeskedő Lázár György polgármesternek, aki akkor átmenetileg a főispáni hivatalt is betöltötte. Az SZKK harcos tagjai mellett 1914-ben már nem állt ott egy Gerliczy Ferenchez hasonló tekintély, aki komoly nyomatékot adhatott volna törekvéseiknek. És mint láttuk, valószínűleg az SZKK ügyvezető elnöke, Dobay Gyula sem állt mellettük, legalábbis nyíltan nem. Ekkorra már egyébként megfigyelhető, hogy az SZKK alapításában és kezdeti irányításában főszerepet játszó állami gimnáziumi tanárok és állami alkalmazottak kezéből a kör vezetése fokozatosan a tehetősebb, tekintélyesebb, mérsékeltbb polgárság képviselőihez került. Az egyesület mindinkább a kulturális és szociális tevékenység felé fordult. A kör itt nem tárgyalt belső válságaiból, anyagi problémáiból arra következtetnek, hogy a lelkes alapítók és a vezetők körülbelül 1916-ig úgy gondolták, a római katolikus egyházzal a hátuk mögött szinte korlátlan anyagi és politikai mozgásterük van. 1916–17-ben lett végképp világos számukra, hogy ez nem így van, és ha az egyház anyagi és erkölcsi támogatására számítanak, elvárásoknak is meg kell felelniük.

A két választás során feltárult törésvonalak jellemzőit összegezve a következőkre jutottam. A szegedi I-es választókerületben a dualizmus kori politikai életben meghatározó 67-es–48-as szembenállás figyelhető meg. Ez azonban nem jelentkezett a SZKK-n belül, ahol csak az számított, hogy a kör római katolikus jelöltje legyen a képviselő. Hiába volt a kör tagjainak jelentős része függetlenségi érzelmű, egy hagyományosan 67-es körzetben nem állíthattak 48-as jelöltet. Ezek az emberek vallási meggyőződésüket a politikai elveik elé helyezték és 1911-ben beálltak az SZKK elnöke mögé még úgy is, hogy Gerliczy munkapárti programot hirdetett. Értelemszerűen a szegedi munkapárton belül sem mutatkozott meg a klasszikus közjogi, politikai törésvonal. Ott részben a klerikálisok kerültek szembe azokkal, akik a korábbi Szabadelvű Párt liberalizmusát hirdették, részben

<sup>85</sup> *Világ* 1914. július 12.

pedig kiéleződtek a felekezeti ellentétek, teret engedve az antiszemitizmusnak. Ugyanakkor a két időközi választáson felmerült közéleti és felekezeti konfliktusok Szegeden nem állandósultak, legalábbis egy időre jegelődtek.

Végezetül meg kell még válaszolnom a bevezetőben feltett, az SZKK politikai tevékenységének vizsgálata alapján megválaszolható kérdéseket. Fontos ismét hangsúlyozni, hogy egyetlen szervezet tevékenysége alapján általános érvényű következtetések nem fogalmazhatók meg. Az első kérdésem az volt, mennyire tudta az egyház a hozzá kapcsolódó társadalmi egyesületek segítségével átvinni politikai szándékait a társadalomra. A római katolikus egyház belső megújulással egybekötve igyekezett visszaszerezni az egyházpolitikai törvények miatt elveszített politikai, társadalmi pozícióit. E harc jegyében egy sor társadalmi szervezetet hoztak létre. Ellenséggépként megjelent a radikális polgárság, melynek egyes tagjai valóban durván támadták a katolicizmus etikai, erkölcsi alapvetéseit, megkérdőjelezték történelmi szerepét. Ezt a gondolkodásmódot a vehemensebb egyháziak a szélsőséges liberalizmussal, a szabadkőművességgel és a zsidósággal, vagy legalábbis annak egy részével azonosították. A kibontakozó konfliktusokban a katolikusok mindig arra hivatkoztak, hogy hitüket támadás érte, ami ellen védekezniük kell. Mint láttuk, Szegeden nem igazán volt mi ellen védekezni, de az egyház általános célját, a pozíciók visszaszerzését, erősítését itt is próbálták megvalósítani a parlamenti mandátum megszerzésével. Ez utóbbi félmondat egyben válasz a második kérdésre is, hogy az egyház társadalmi szervezetek segítségével is érvényesített szándékai befolyásolták-e a politikai eseményeket. A harmadik kérdés az volt, hogy az egyházakhoz kötődő társadalmi szervezetek milyen mértékben hatottak szűkebb környezetükre, emelték ki vagy tompították a társadalmon belüli konfliktusokat. A vizsgált eseményekből egyértelmű, hogy az SZKK erős hatást gyakorolt a szegedi társadalomra és közéletre. Kiemelte a feszültségeket, törésvonalakat, valamint új típusú konfliktusokat is generált. Szándékait ugyanakkor nem tudta maradéktalanul megvalósítani, hiszen 1914-ben már nem sikerült jelöltjét a képviselőházba juttatnia, és a városi közélet irányítóinak felekezeti összetétele sem változott meg, ahogyan a vallások közötti tolerancia is fennmaradt még egy ideig. Az utolsó kérdésre adott válaszként megállapíthatjuk, hogy az SZKK nem félt önállóan cselekedni, akár úgy is, hogy saját egyházi elnökét kényszerítette álláspontja megváltoztatására. Emiatt az az érzet támad, hogy a katolikus egyház által megfogalmazott célokra hivatkozva, azokat mintegy pajzsként előre tartva a kör egyes tagjai saját politikai, közéleti céljaik megvalósításáért küzdöttek. Mindez 1911-ben – dokumentálható módon legalábbis – nem váltotta ki az egyház rosszzallását, hiszen amit az SZKK Szegeden az időközi

választáson tett, azt egy katolikus jelölt érdekében tette. 1914-ben aztán már falakba ütköztek a kör radikálisai, a következő években pedig szembesülniük kellett azzal, hogy Glattfelder megyéspüspök védelmező jobbjá olykor intésre is lendül.